

A KALANGYA KÖLTÉSZETE (II.)

UTASI CSABA

A kalangyás líra két változata

A *Kalangya* csak egyike volt folyóiratainknak, s így megindulása semmiképpen sem tekinthető valamiféle nullapontnak, amelytől költői pályák váratlan felfvelését számíthatnánk. Egyesek megcsappant becs-vággal szegődtek a laphoz, és csak sápadt, közhelyekbe és tisztázatlan képekbe fúló verseket mutathattak föl, mások, megannyi művel maguk mögött, alkotóerejük teljében csatlakoztak, megint mások pedig az első tétova kísérletek után épp a *Kalangyában* váltak lírikussá.

A költői pályák alakulásának ez a természetszerű meg nem egyezése azt is jelenti egyúttal, hogy a szó szoros értelmében vett kalangyás lí-ráról nemigen beszélhetünk. A *Kalangya*, liberális szerkesztési koncepció-jának megfelelően, egybe próbált fogni minden számottevő verselőt, ke-véssé árnyalt esztétikai programjával azonban nem tudott olyan jelentő-sebb erőket mozgósítani és „fölnevelni”, akik jellegadó lírikusai lehettek volna két háború közötti irodalmunknak. Annál kevésbé, mert a csetlő-botló, szervezetlen s jobbra magánjellegű könyvkiadás nemcsak a kriti-kát, de azokat a költői törekvéseket is visszafogta, melyek egymást tá-mogatva esetleg egy sajátos vonulatot hozhattak volna létre. Ennek el-lenére alcímünk jelzője jogosnak tetszünk, hiszen néhány folyamatosan publikáló költőnk már szövegeinek mennyiségével is el nem hanyagol-ható árnyalatot adott a *Kalangya*-beli poézis egészének függetlenül at-tól, hogy jelentkezéseinek száma összhangban van-e verseiknek esztétikai értékével.

Az alkotók e szűk köréből elsőként Berényi Jánost említjük, aki csak-nem egy évtizeddel a *Kalangya* indulása előtt lépett fel a *Bácsmegyei Naplóban*. Köteményeinek ez az első sorozata különös konglomerátu-mot alkot: a grafomán verselő túlhabzó képei, fedezet nélküli, lapos bölcselmei éppúgy megtalálhatók benne, akár a tehetségre valló lírai te-litalátatok. Mintha egész zenekart kívánna megszólaltatni, oly nagy hangerővel dolgozik, ugyanakkor azonban a felszabaduló energiákkal

nem tud mit kezdeni: nemcsak hogy dübörgő wagneri futamokat elegyít mozarti imponderabilitásokkal, de lépten-nyomon fals hangokat is fog. Az impresszionista líra jelző-torlaszait éppannyira kedveli, mint az expreszszionizmus demonstratív gesztusait, a kötött formákat éppúgy, mint az oldottabb szabad verset, nyilvánvaló bizonyosságként annak, hogy költői habitusát még nem alakította ki, a versírást pedig problémamentes tevékenységnek tartja. Érthető hát, hogy csak ritkán, szinte véletlenszerűen tud ilyen tiszta, föl nem feslő sorokat nyújtani:

A felhőkön lárvák, vörös giliszták
s kidőlt kehelyben egy szeletke hold.
Érett, forró burkokból bűnös pénzek,
kék csillagok kelnek ki és zenélnek
s arcodba fujják fényes gőzüket.
És fölöttük besüppedt, holt csodákon
aranyekével szánt a rémület.⁴⁵

Ezek a nyugodtan áradó, a képzettársítás merészsége tekintetében már-már szürrealista sorok, azon túlmenően, hogy szuggesztíven elevenítik meg a képzelet egy sejtelemreli éjszakájának hangulatát, tartalmi kisugárzásukban is számottevők. A fiatal Berényi János alapvető élménye ugyanis az élet kiismerhetetlensége és titokzatosága volt. Míg költőink nagy hányada főként az elszigeteltség, a rezervátum-szituáció, egyszóval a társadalmi hontalanság megpróbáltatásaitól szenvedett, addig Berényi Jánosnak a létidegenség döbbenetét is meg kellett élnie. Tudatán a „megcsoorbult bizonyosság” uralkodott el, mely egyrészt misztikus hajlamait erősítette, másrészt pedig a teljes viszonylagosság felé sarkította gondolatait. Konzekvensen kutatta hát a kételyoszlató, megnyugvást ígérő, kiikezhetőetlen támpontokat, de csakhamar falakba ütközött.

A bölcsőnk nehéz fekete titok,
s eltévedt hajó a koporsónk —

vonta le megadón a következőket⁴⁶, s innen már nincs messze a pillanat, midőn azon fog elborongni a „bizonyosság határán”, hogy a „virág tán fájt is az ágnak”, hogy „vértavak a kegyelmek”, s az „öl meg, aki csókra vár”.⁴⁷

Végletes ellentmondások teremtenek tehát feszültséget Berényi János ekkori verseinek némelyikében, ám idegenségérzetét mégis csak évékkkel

⁴⁵ *Bőiti versek, Bács megyei Napló*, 1925. IV. 12.

⁴⁶ *Tűnődés, Bács megyei Napló*, 1925. V. 17.

⁴⁷ *A bizonyosság határán, Bács megyei Napló*, 1925. V. 31.

később tudja majd maradandóan dokumentálni. Mindenekelőtt a *Mai zsolttárban*, mely teljes keresztmetszetét adja életérzésének.⁴⁸

Nem is tudom, mért jöttem erre,
ki küldött, ki vezérelt, ki zaklatott —

töpreng el itt a lírai én már az első két sorban, azonnal fölismerhetővé téve az eszmei fogódzók nélkül maradt, küldetésében kételkedő Berényi János arcélét. Később, mintegy a választ kutatva, embersége biztos alkotóelemeinek hiányát kezdi feltárazni, s egy nem-ekkel zsúfolt „negatív mikrokozmoszt” épít fel, szélesen áradó, elégikus mellérendelő mondatokban. Unpusztító alászállását azonban egy váratlan gondolati síkváltással félbeszakítja, s az odakinti világba lép át. A vers innenől fogva az én-világ relációiról a mi-világ relációira emelkedik fokozatosan, s a passzív tűnődést mindinkább „cselekvő” mozgalmasság váltja föl — a „ránk ömlött jelen” örvénye ellenében. A *létbe'ei* és a *társadalmi* hontalanság érzete tehát azonos intenzitású strukturáló erőként lépett fel a *Mai zsolttárt* író Berényi Jánosnál, költői munkásságának csúcspontját is jelezve egyúttal.

Mert a *Kalangyá*hoz már tévetegeten és invenciótlanul csatlakozzunk. Időnként továbbra is hangot ad létélményének, fölillant egy-egy kontrasztos képet, melyben a „színpazarló messze rétt” „futó csodának”, a gyász pedig a „csillogás” zálogának minősül⁴⁹, vagy a „másik part” rejtelmességén medítálva, akaratosan rákérdez, vajon „odatúl mi van”⁵⁰, maradandó költeményt azonban már alig ír. Ízlése ugyan távol tartja a „költői” sztereotípiáktól, a jámbor versolvasónak szánt „érzelmes” trópusoktól, egyáltalán: a poézis külsőleges eszközeitől, de művei már nem tudják a „kezdeti nem egyezés heves benyomását kelteni”⁵¹, már magától értetődő, valószínű, szétszedhető „igazságokat” szólaltatnak meg színtelenül.⁵²

⁴⁸ *Vajdasági Írás*, 1929. 9. sz.

⁴⁹ *Az újszülött*, K. 1932. 4. sz.

⁵⁰ *Fekete vízen fényes evezőkkel*, K. 1937. 2. sz.

⁵¹ Alain Bosquet: *A költő írja költeményét, a költemény írja költőjét; A líra ma*, Gondolat, Budapest 1968. 75. l.

⁵² Versbeszédének elszürkülését illusztrálandó, hadd idézzük pl. *Estéli árnyékok* c. költeményét (K. 1937. 5—6. sz.):

ESTE KÜLÖNÖS CSODÁKRA LESEK.

De alig történik valami,
a szívek hangosak, az ajkak csöndesek,
a sok-sok millió csillag
erőlködik, hogy a napot pótolja,
itt-ott a szándék tán éneklőbb rügye hajt,
de maguk sem sejtik, hogy színeseek.
Néhány árnyék bátrabban lohol,
néhány alak félnekben oson,

A szolid érdektelenség hullámvölgyét a negyvenes évek elején hagyja el átmenetileg. Felfedezi magának a magyar költészet hagyományos formáit, s az álbölcsességektől eltávolodva, letisztult, döccenőmentes ritmusban így énekel:

Maradásod csönddel,
menésed iránnyal,
áldja meg az Isten
ítthagyt ketedet
ezer tulipánnal!

Vagy még tisztábban:

Adjon az Isten szelíd estét,
szelíd estének csillagot,
s neked valahol, ha messze is,
nyitott, virágos ablakot!⁵³

Az intimitásnak és az áhítatos ámulásnak ezekben a „furulyahangja”ban” természetesen nincs semmi eredeti vagy pláne új, ám a közlésegségek értelmi szférájának és a verszenének szerencsés harmonizálása mégis kiemeli őket abból az egyenletes szürke televényből, melyet, a háború alatt megjelent verseit is beleértve, Berényi János kalangyás lírája alkot.

Berényi János esetében is evidens tehát a megtorpanás és a lépésvesztés ténye. Ennek oka egyrészt csakugyan abban van, hogy „fellépte idején az avantgarde-nak az a hulláma”, amely őt „felemelhette volna, éppen elsimulóban volt”⁵⁴, másrészt azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Berényi János mindvégig megmaradt *ösztönös költőnek*, s eszmélkedése így nem érhetett el az „arany öntudat”-nak azt a rendteremtő fejlettségi fokát, amelyen már kitartóan és gyümölcsözőn szembe lehet nézni a tágabb értelemben vett valósággal.

Dudás Kálmán munkássága merőben más tanulságokat kínál. Őt par excellence kalangyás lírikusnak kell tartanunk, hisz indulása csaknem egybeesik a folyóiratével, költészeteszménye igen közel áll a Szirmai

---

egy-két vágyódás is forróbban pezseg:
a haragosok elkerülnek egymást,
s egymáshoz simulnak a szerelmesek.

Sehol egy kép, egy jelzős szerkezet, mely megbolygatná tudatunkat. Az „alig történik valami” nemcsak a külvilágra érvényes itt, de Berényi János versére is.

⁵³ Idézeteink az *Aldás és a Furulyás ének* c. versből valók. Mindkettő a *Kalangya* 1940. 7—8—9. számában olvasható.

⁵⁴ Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története, 1918-tól 1945-ig.* Forum, Könyvkiadó, Újvidék, 1968. 164. l.

Károlyéhoz, emellett pedig messze legtöbbet publikáló költője is a *Kalangyának*.⁵⁵

Költőink zömével ellentétben a fiatal Dudás Kálmánt nem az avantgarde ejti rabul, hanem a hagyományos líra változatai. A szabad verset, bár időnként maga is műveli, a költészet évezredeitől botorul elforduló, műveletlenségre valló, álmodern divatnak véli⁵⁶, s minden igyekezetével azon van, hogy a hagyományok tagadója helyett a folytonosság letéteményese legyen ezen a tájon. Innen van, hogy gondolati-érzelmi világát maradéktalanul megnyitja a nyugatos líra előt, s mindennemű aggodalom nélkül Juhász Gyulá-s és Tóth Árpád-os versekbe ringatja magát. Az impresszionista költészet gazdag ikelléktárából merítve, legszívesebben az évszakokat, különösen az árnyalatgazdag s a borongó hangulatokhoz annyi apropót szolgáltató őszt, a természetbeli változásokat, a plein air szituációkat festegeti. Már a *Kalangya* első számában közölt s „igaz szeretettel” Szenteleky Kornélnak ajánlott verse (*Amit szeretek*) koncentráltan mutatja föl ikorai lírájának ismérveit. A rímelésükben még bizonytalan strofákban egymást érik a karakterisztikus jelzők (*hűs, lágy, árva, szelíd, bágyadt, elhaló hűs, vén* stb.) alliterációk (*haj'ongó, hűs fák; buja búzatábla; hűs, barna bivaly; poros pór; szelíd szavamból szótt* stb.), és az egész versen egy fénytelen, tompa, pontosabban: nevenincs bánat ömlik el.

Ennyi önállótlanág és reminiscencia, persze, még nem döntő egy húszéves kezdő esetében, sőt még imponálhat is, hogy milyen gyorsan el-sajátította az előtte járók vívmányait, melyek majd önmagára találását segítik elő. Rendkívül érdekes azonban, hogy az egyébként mindig igen tapintatos és óvatos Szenteleky már ekkor „látnokian” s köntőrfalazás nélkül arra inti Dudást, találja meg minél előbb a maga egyéni mondanóit, mert különben formai és nyelvi fejlődése zsákutcába fut. „Nem-

⁵⁵ Hadd szemléltessük számadatok segítségével is a *Kalangya* költőinek exponánsát. Dudás Kálmán összesen 96 verset publikált a lapban. Az utána következő Fekete Lajos már csak 54, Berényi János 53, Reményi József 50, Csuka Zoltán 45, Bencz Boldizsár pedig mindössze 25 költeményt jelentetett meg a folyóirat csaknem tizenhárom évfolyamában. A többiek Bencznel is kevesebb-szer jelentkeztek.

⁵⁶ Szépen kitetszik ez egy nemrégiben publikált visszaemlékezéséből is, ahol egyebek között kimondja: „... akkor a kötetlen vers volt a vajdasági költők közt a módi. Amit én már akkor sem tartottam feltétlenül modernnek. Ma egy kissé úgy vélem, nem egészen így volt: nyilvánvalóan kevesen ismerték közülünk alaposan a poétikát. Debreczeni még gyakorolja ugyan, olykor Szenteleky is, műfordításaiban — *Bazsalikom* — persze elkerülhetetlenül, de az előbbi, később, főleg prózát írt. Én ma sem hiszem, hogy csak azért verseltek szabadformában, mert akkor az ott amolyan avantgardai attitűd volt. De vajon meggyőződés és hitelesség is? No de Kassák után?...” (*Kallódóim, Kortárs*, 1976. 9. sz.) Másnapos avantgárd-ellenességével Dudás Kálmán szemlátomást a magyar irodalmi „köz-gondolkodás” nyomdokain halad itt, ám a *Kalangyában* közzétett versei alapján mégis biztosra vehető, hogy már fiatalkori tájékozódását hasonló mozzanatok határozták meg.

sokára, azt hiszem — írja a költőnek Zágrádba⁵⁷ —, sor kerül az események, élmények mélyebb, őszintébb és eredetibb átélésére, mert szépek ezek a versek az őszestről, a hervadó ligetről, de nem érezzük, hogy ezeket Dudás Kálmán írta húsz esztendejével Bácskában, 1932-ben. Ezekből a szép versekből Dudás Kálmán hiányzik. De az ember nem olyan könnyen találja meg önmagát, igazi mondanivalóit. Mikor önmagáról, húsz évről ír, mindenestre mélyebb és megkapóbb, mint mikor a hervadó ligetéről mond finoman összeillesztett, de fáradt és ismert szavakat.”

Szenteleky észleletének súlyát az növeli meg utólag, hogy Dudás Kálmán a későbbiek során sem tudott magára találni. Mintha mi sem történt volna, 1933-ban ugyanúgy alkot tovább, akár a Szenteleky-levél előtt. „Tűnő ifjúságom bús goblinjét” hímézetve, laborverset gyúr az őszről⁵⁸, alliterációs edzősorokat ró a napszakokról⁵⁹, érzelgős, puha képeket vázol „anyám kezeiről”⁶⁰, majd „kisiklott kocsi-vá” metaforizálva életét, vesztett csatákról, dűlt reményekről énekel⁶¹, anélkül, hogy vere-ségzétének gyökerét és természetét megvilágítaná. Verseinek ebben a sorozatában azonban már egy újabb, csakhamar kifejezésté váló hatás jelei is adódtak. 1933. november 7. című költeményében olvashatjuk:

S míg zongorád a nótám merengte: a szamovárból
Finom teagőz lengett a barna estben...⁶²

A fiatal József Attila ugyanezt a motívumot így szólaltatja meg a *Távol, szogora mellettiben*:

A hangok ömlenek a zongorából,
mint illatos teából száll a gőz.

⁵⁷ 1932. szeptember 6-án írt levelében, *Szenteleky Kornél irodalmi levelei*, 275. l.

⁵⁸ *Ősz*, K. 1933. 1. sz.

⁵⁹ *Ének hajnalról, délről s alkonyatról*, K. 1933. 2. sz. — A külsőleges alliterálás szimptomái már az első versszakban szembeötlők:

A friss Hajnal harmatos halk lelke
Lenge csókokkal csókolja homlokom,
Táncos sugarak szűz szimfóniája
ömlik el finom fénnel az év-fákra
S alácsurog békés bársony-lombokon...

Az alliterációk még forszírozottabb és funkciótlanabb parádéját évtizedekkel később Urbán János teremti majd meg költészetünkben (*Az álmok Operenciáján*; *Fanyar szüret*, Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1962. 49—50. l.).

⁶⁰ *Anyám kezei: jóság és áldás*, K. 1934. 6. sz.

⁶¹ *Kopár órák lidérce*, K. 1936. 8. sz.

⁶² K. 1934. 3. sz.

Párhuzamunk természetesen még nem sokat bizonyít, hisz a „szépség koldusának” érzelmes, ámuló reflexivitású verse éppannyira Kosztolányi Dezső lírájából táplálkozik még, akár Dudás Kálmán novemberi elégiája. Más szóval, itt még nem lehet eldönteni, hogy Dudás Kálmán hangulat-verse József Attila-i közvetítéssel kosztolányis-e, vagy épp fordítva, Kosztolányi direkt hatása folytán asszociáltat a fiatal József Attilára. Dudás néhány évvel későbbi költeményei azonban már kizárják az efféle dilemmákat.

A parton bolygok, borongva ballagok
s várom míg csöndben és sompolyogva
a vén Tiszára s bús homlokomra
kiülnek a biztató csillagok... —

írja *Este a Tiszán* című versében⁶³, ugyanazt a lírai poént használva föl, amellyel vagy másfél évtizeddel azelőtt József Attila egyik legjobb fiatalkori költeményét, a *Megfáradt embert* zárta:

A békességet szétosztja az este,
meleg kenyérből egy karaj vagyok,
pihen most az ég is, a nyugodt Marosra
s homlokomra kiülnek a csillagok.

A harmincas--negyvenes évek fordulóján Dudás Kálmán költészetében hirtelen fölerősödik a József Attila-hatás. Most már az érett, nagy József Attila-versek egy-egy eredeti fordulata, megoldása is föltűnik nála. Ilyen részletekre, paralelekre hivatkozhatunk:

Felnöttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szívemben a halál —

írta József Attila a *Levegőt!*-ben, s ez a kép, kissé fölhígítva, elkenve így tér vissza Dudás Kálmánál:

Fogadban gyűl az idegen fém,
magányod őssel cimborál,
a szíved táján tekerg s renyhén
átfog a gyilkos, víg halál.⁶⁴

Vagy vegyük például József Attila *Falujának* emlékezetes első strófáját:

⁶³ K. 1937. 1. sz.

⁶⁴ *Sztoikus mérleg*, K. 1939. 9. sz.

Mint egy tányér krumplipaprikás,
lassan gőzölög lusta,
langy estében a piros palás,
rakás falucska.

Ez a képsor a következő, ismét csak lazább, bőbeszédűbb változatban realizálódik Dudás Kálmánnál:

a füst borongva, tündöve csigáz,
s a porban, füstben a falu olyan,
mint egy bogrács gőzölgő paprikás.⁶⁵

S hogy a hatás valós méreteit érzékeltethessük, kis „seregszemplénk” végén hadd hívjuk föl a figyelmet arra, hogy Dudás Kálmán az utolsó, már világiánnyal küszködő József Attila-versekből is kölcsönzött itt-ott. Az *árnyékok*... csaknem fokozhatatlan szorongásról tanúskodó, többszörösen összetett hasonlatát („mint úrben égitest, kering) a lelkem-, ben hiányod”) ekképpen „parafrazálja” pl.: „minek hiánya úgy kering belül”.⁶⁶

Egyidejűleg verseinek struktúrájában is változások játszódnak le. Míg korábban elsősorban azért fordult a táj felé, hogy annak egy-egy fiktív vagy valós részletét „szép”, „költői” jelzőkkel ékesítse, addig most már a táj és a történelem, a táj és a közösség relációi is foglalkoztatják, s ezeket az úgyszintén József Attilától ellesett perspektívikus szerkesztést követve próbálja versebe vinni.⁶⁷ A képzelet kertjei fölött, hol nemrégiben még „ájultan ríttak az ősz színei”, „fanyarul fuvoláztak a kó-

⁶⁵ *Szülőhegyen*, K. 1941. 1—2. sz.

⁶⁶ *Sóhajtás*, K. 1942. 1—2. sz.

⁶⁷ Szántó Judittól tudjuk, hogy József Attila egy szemináriumi előadáson így szólt hallgatóihoz: „Mondjuk, megfog egy táj, vagy megfog az embernek élete, vagy teszem fel, egy gondolati dolog, most próbáljunk ebből verset írni. Előbb képekben látom az előttem levő táját, mondjuk így: embertelenségében. Az embertelent úgy értem, hogy ember nélküli. De kifejezhetem (vele) a benne élő emberek életét. Ez csak egy rész. És egész addig, ameddig feloldom magamban a látnivalókat képekben, érzelmi és gondolati egységben, még mindig csak egy részt látni. És gondoljuk el, elvtársak, hogy ez egy hegy aljában történik. Mondjuk, felfelé vezet egy spirális út, ahogy megyek, ugyanazt a tájat már kisebbnek, messzebbnek látom, de minden oldalról jól megnézem. A lényegest jobban összefogva, feljutok a hegytetőre. És mindezt együtt elétek adom, elvtársak. Így zajlik ez, bent a lélekben, ha csak magamról írok, akkor is” (Szántó Judit szavait Török Gábor idézi *A líra; logika* c. művében, Magvető — Tiszatáj, Budapest, 1968. 153. l.). Nos, a harmincas-negyvenes évek fordulóján Dudás Kálmán is ezen a „spirális úton” próbál „hegytetőre” jutni, kísérletei azonban rendre elakadnak; tájverseiben nem tud létrehozni olyan metafizikai minőségeket, mint József Attila. Más szóval, nála a „hegytető” perspektívájából is pusztá táj marad a táj.

válygó gyümölcsszag”, s „tücskök szakszofónja lubickolt puhán⁶⁸, most pernye száll, és bombák lángja vöröslök oda messziről; a lélek nem találja helyét, futna, de nem tudja, merre, hova.⁶⁹ S e megbolygatottság nyomán a szociális gondok is beszüremlenek a versekbe. „Éhes tömegek jönnek a tájon”, „hajtja őket a zsarnok hatalom”⁷⁰, a nyomorgók és a dőzsölők pólusai mutatják magukat⁷¹, a József Antila emlékének szentelt, Balatonszárszón írt költeményben pedig így panaszolja fájdalmát a lírai én:

Nagyon fáj, hogy már titok: a fény vonzott,
vagy a sötét taszított; tán a szépség
tébolya hívott, hogy lelked ne sértsék
a szegénynek hányt kegyes úri koncok.⁷²

A jelzett időszakban Dudás Kálmán tehát eltávolodik a nyugatos líra eszményétől, felszámolja verselésének időtlenségét, s egy olyan új csapáson indul el, amelyen tán el is juthatott volna a maga, életérzés és költői eszközök tekintetében egyaránt autentikus világához. Az 1941-es fordulat azonban teljesen megzavarja őt. Félig-meddig meghódított pozícióit sorra elveszti, nyelve visszaerőtlenedik, s lírájában az egyoldalúan értelmezett magyar kérdések uralkodnak el.⁷³

Mindent számba véve, annyiban föltétlenül igazat kell adnunk az egykori kritikuskak, hogy Dudás Kálmán „sok költő vizéből ivott”. Azzal a kiegészítéssel azonban, miszerint ennek ellenére „nem veszítette el egyéniségét”⁷⁴, már korántsem érthetünk egyet. Mert lehet, hogy nem veszítette el, de, sajnos, rá sem talált.

(Folytatjuk)

⁶⁸ *Kicsit különös koncert*, K. 1934. 11. sz.

⁶⁹ *Koratavasz*, K. 1940. 4. sz.

⁷⁰ *Láz*, K. 1942. 2–3. sz.

⁷¹ *Könyörgés* K. 1940. 10. sz.

⁷² *Nagyon fáj*, K. 1940. 10. sz.

⁷³ A háborús években írja pl. a terjedelmes *Bácskai rapszódia*t (K. 1934. 6. sz.) és az *Erdélyi útjegyzetek* sorozatát (K. 1943. 7. sz.). Az elsőben, mit sem törődve a történelmi eseményekkel, még mindig ama „húsvétor” és a „szabad fénnnyel” megteretözött szűkebb hazát ünnepli, az útjegyzetekben pedig, a „jogainkat sugárzó köveken” járva, az „idegenek” ellen pörlekedik. Am hogy a szabadság mily „parttalan” és értéktelen fogalom volt számára azt egy négy évvel későbbi versének néhány sorával is illusztrálhatjuk.

Mi vérbe, porba fetrengett, a hon
— hogy tiszta fények gyúltak im fölénk —
ma talpra áll: a roncsolék sötét
kísérteti helyett a Terv, — munka von
sugárt fölé: lelkesen, szabadon!
(*Új fények élnek; Téglák, barázdák*, 30. l.)

⁷⁴ Richter Nándor: *Dudás Kálmán „Déli szél” című verseskötetének olvasása közben*, K. 1940. 1. sz.